

İZZETTİN ÖNDER*

STIGLITZ RAPORU'NA KISMÎ BAKIŞ

"Bu Rapor, eğer krize gerekli tepki gösterilecek ise –gerek krizden güçlü bir çıkış politikası üretilmesi gerekse yeni oluşumların önlenmesi amaçlarıyla– kriz oluşumuna ciddi tanı koymanın gerekli olduğu düşüncesi ile yazılmıştır." Stiglitz Raporu'nun sonuç bölümünde yer alan bu ifade, Rapor'un yazılış amacını açıklamaktadır. 2007 yılında ABD'de finansal sektörde başlayan ve kısa sürede reel sektöre ve diğer gelişmiş ekonomilere sıçrayan asrımızın ilk, kapitalizmin üçüncü büyük krizinde duruma müdahil olmak adına, **Miguel d'Escoto Brockmann**'ın başkanlığında toplanan 63. oturumda, Birleşmiş Milletler tarafından **Prof. Joseph A. Stiglitz**'e bir araştırma komisyonu oluşturması teklifi getirilir. Böylece bir raportör ve değişik ülkelerden oluşan çok sayıda asil üyeler ve geçici katılanlarla birlikte 21 kişi olarak kurulan Komisyon, ilk toplantısını 2009 yılı Ocak ayında yapar. ABD, İngiltere, Rusya, Fransa, Almanya, Hindistan, Brezilya, Japonya ve daha başka birçok ülkelerden oluşan heyet, yaklaşık bir yıllık bir çalışma süresi sonucunda Rapor'u Birleşmiş Milletler'e sunar.

Rapor, böyle bir yazı boyutunda, ancak üç bölüm halinde irdelenebilir. Birinci bölümde, krizin çıkış nedenlerinin ele alınış ve açıklanış biçimi mercek altına alınabilir. İkinci bölümde, krize karşı ulusal ve/veya uluslararası kurum ve kuruluşların yaklaşımları ve tepkileri incelenebilir. Üçüncü bölümde ise, krizden çıkış politikaları bağlamında Rapor'un geliştirdiği öneriler tartışılabilir. Bu yazıdaki kısa tartışmalarımızda, birinci bölüm olan krizin nedenleri ve çıkış sebepleri Rapor'da ele alınış biçimi ile, fakat eleştirel açıdan irdelenecektir. Diğer bölümler ise, olanaklar çerçevesinde, ileride ele alınıyor olabilir.

* * *

Rapor'a göre, krize birbiri ile ilintili olarak başlıca iki etken sebep olmuştur. Bunlardan biri bankacılık ve finans kesiminde yaşanan uygulama hataları, diğeri ise bu hatalara yol açan politikalar ve teorilerdir. Bunların açılımında ise, gevşek finansal politikaların ve denetimsizliğe terk edilmiş olan finans sektörünün krizin oluşumunda önemli rolü olduğu ileri sürülürken, bu politikaları destekleyen sorumlu iktisat felsefesi olarak da son çeyrek asırda kapitalist dünyaya hâkim olan neoliberalizm ve kökten-piyasacılık gösterilmektedir. Kökten-piyasacılık ve neoliberalizm politikalarının, finansal kesimin aşırı büyümesine ve asit-fonlar olarak bilinen çürük alacakların varlığa dayalı borçlanma şeklinde tahvilleştirme (sekürütizasyon) işlemleri ile finansal kesimin birbirine bağlanmasına yol açarak, bir noktada başlayan çöküşün zincirleme ilerlemesine neden olduğu ifade edilmektedir.

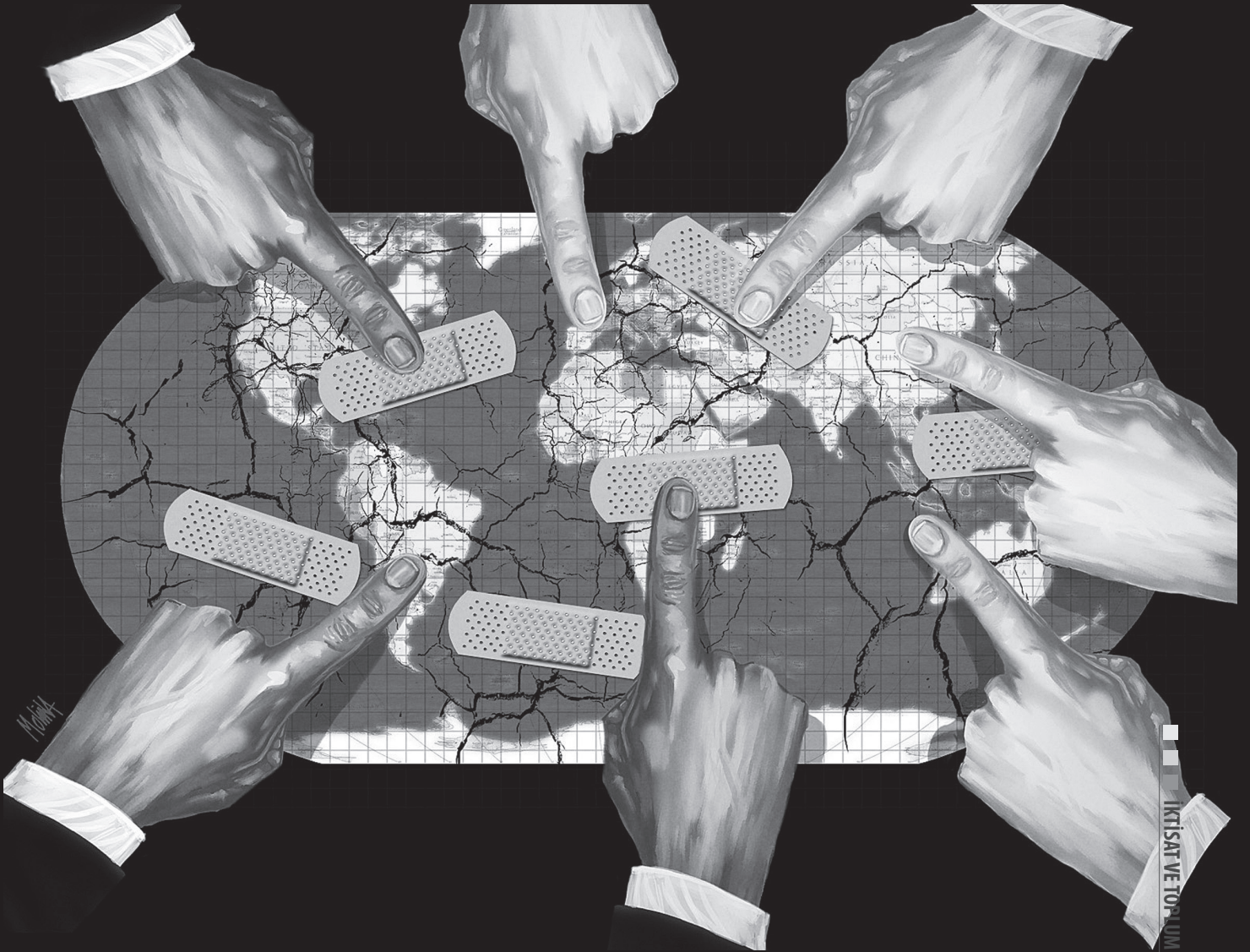
Açıklamalarımızda daha ilerilere gitmeden, öncelikle Rapor'un belkemiğini oluşturan, krizin nedenini açıklamaya yönelik bu temel ifade üzerinde hem pedagojik hem de içerik açısından bir nebze durmamız gerekmektedir. Bir konu ya da sorun üzerinde çözümlenme yapmak, olguyu görünüşü ile ortaya koymanın ötesinde, görüntü arkasını oluşturan nedenselliğin irdelenmesini gerektirir. Zira salt görüntü ham bilgidir. Bilgiden bilimselliğe yöneliş oluşumun nedenselliğine yönelmeyi, diğeri bir deyişle sebep-sonuç ilişkisinin irdelenmesini gerektirir. Böyle yapılmadığı sürece, oluşum ya da sorunun öz niteliği anlaşılamayacağı gibi, oluşuma karşı ne tür önlemler alınması gerektiği konusunda da isabetli karar verilemez.

Bu yöntemle yaklaşım yaparak Stiglitz Raporu'nun yukarıda verilmiş ifadesine baktığımızda, maalesef, anlatımın bilimsel nedensellik-

ten oldukça uzak ve görünürde olanı anlatmak anlamında totolojiden ibaret olduğu sonucuna ulaşırız. Şöyle ki, FED'in yanlış olarak nitelendirilen faiz indirimi ve finans kesimi üzerinde hemen hiçbir denetim mekanizmasının kurulmaması olgularını hiçbir arkaplan gerekçe sorgulaması yapmadan kabul ederek geçiştirmemiz olanaklı görülemez. FED, yüzlerce matematikçi, istatistikçi ve ekonomisti istihdam ederek doları dünya düzeyinde rezerv para olarak muhafaza etme görevi ile yükümlü iken, nasıl olur da böylesi vahim bir hata yapabilir? Dolayısıyla, bu noktada FED'in faiz politikasını saptarken, hatta bu politikayı eleştirirken, arkaplandaki gerekçeyi ya da zorunluluğu görmek durumundayız. Arkaplanı görmediğimiz koşulda, sorunun kökenine inilmediğinden alınabilecek önlemler de semptomatik sağaltımdan öteye geçemez. Oysa Rapor'da, yazılışındaki amaç olarak, hem krizden çıkışın

sağlanmasının hem de krizin tahribatının etkili bir şekilde giderilmesinin ve krizlerin tekrarının önlenilmesinin hedeflendiği ileri sürülmekte ve Rapor'un bu düşünce ile kaleme alındığı açıkça ifade edilmektedir. Bu ifade çerçevesinde, Rapor'da kriz nedeni olarak saptanan finans kesiminin denetimsizliği sorunu çözülmeye kalkılırsa, belki bir süre başarılı olunabilir; ancak ana neden ortadan kalkmadığı sürece eskiye dönmesi mukadderdir. Bu durum, sadece var olan sorunu çözmede yetersiz kalmaz, aynı zamanda Rapor'un hedefleri arasında yer alan olası müteakip krizlerin önlenmesi amacı ile de çatışır.

Sistemik çözümlere yapmayı amaçlamadığı açık olan Stiglitz Raporu'nun bundan daha ileri gidemeyeceği ileri sürülebilir. Kapitalist sistemin başat dokusunun yoğun etkisi altında gelişen ve yaşamını sürdürmeye gayret eden ana-akım

iktisat ekolünün bir sınırı olduğunu, FED'in eski başkanlarından Alan Greenspan'da da görmekteyiz. Şöyle ki, konuya yüzeysel ve salt aletsel düzeyde bakan Greenspan, ABD Temsilciler Meclisi'nde 23 Ekim 2008 tarihinde, "*Finansal Kriz ve Federal Düzenlemelerin Rolü*" konulu oturumda yapmış olduğu konuşmasında, yaşanan derin krizin öngörülememesini şöyle fevkalade basit bir yanılsamaya bağlayabilmiştir: "*Son dönemlerde matematikçilerin geniş sezileri yanında, bilgisayar ve iletişim teknolojisindeki büyük ilerlemelerin de yardımı ile oldukça yoğun bir risk yönetimi ve fiyatlama sistemi oluşturulmuş bulunmaktadır. Türev ürünlerin fiyatlaması konusundaki buluşlar üzerine Nobel ödülü verilmiştir. Risk yönetimi paradigması geçtiğimiz onlarca yıl içinde kendisine oldukça yaygın bir uygulama alanı bulmuştur. Ancak, bu muazzam entelektüel birikime rağmen, sadece yükselişin dorukta olduğu son iki yılın verileri kullanıldığı için, finans sistemi geçen yaz çöktü. Eğer veri seti geçmişteki sıkıntılı yılların da verilerini kapsıyor olsa idi, sermaye gereksiniminin daha yüksek olduğu anlaşılır ve finansal dünya bugün daha iyi bir durumda olabilirdi!*" (Lowenstein, 2010, 285-286)

Stiglitz Raporu'nun yazılış ilkeleri arasında, ilginç bir şekilde, FED'i yanıltan ve finans kesiminin pervasızca önünün açılmasında "*iktisat teorileri*"nin de sorumlu tutulması gerektiği savı da yer almaktadır. Kriz gibi vahim bir olaydan iktisat teorilerini sorumlu tutan seçkin bir akademisyenin ya da akademik grubun sistemi sorgulaması beklenir. Zira içinden geçtiğimiz kriz, sistemin üçüncü krizi niteliğini taşımaktadır. Pedagojik olarak burada da nedensellik sorgulaması yaptığımızda, sistem içi teori ya da ortaya atılan geçici görüşleri değil, bizzat sistemi sorgulamanın gerekli olduğu düşünülmelidir. Şöyle ki, sistem içi herhangi bir görüş ya da felsefe, sistemi kavramsallaştırıyor olabileceği gibi, sistemin yapısı ve işleyişinden kaynaklanan yapısal bir soruna çözüm yolu gösterme niteliği de taşıyabilir. Ancak sorun sistemin işleyişinden kaynaklanıyor olup sisteme içkin ise, sistem içi çözüm, aynen Keynes'in *Genel Teori* eseri üzerine oturtulan sosyal demokrasinin kapitalizme geçici bir rahatlama sağlamış olduğu gibi, kısa ömürlü geçici rahatlama sağlayabilir! Hal böyle olunca, sistem içi teori ile yetinildiğinde sorun sadece bir süre için baskılanmış olur; çünkü bu yolda geliştirilmiş çözümler ya da teoriler oluşumun kökenine inmediği için kalıcı sonuç üretmezler. Sistemin işleyişinde içkin olan sorun bir süre sonra uyandığında, tekrar konu gündeme gelir. Bu durum, yukarıda açıklandığı üzere, Rapor'un, krizlerin tekrarlanmaması için de önlem geliştiril-

Yoğun çaba ve işbirliği sonucunda oluşturulmuş raporda, krizin nedenleri ile ilgili çözümler sistem içi tutularak, yeni bir şey ortaya koyulmamıştır.

mesi gerektiği görüşü ile çatışmalıdır. Stiglitz'in diğer çalışmalarına da bakıldığında, krizlerin sistem içi reformlarla önlenilebileceği görüşü öne çıkmaktadır. Stiglitz, bir başka yazısında, "*Büyük hezimeteye yol açan kuralları önerenlerin serbest piyasacı iman ile gözleri o denli kör olmuştu ki, bu gidişin nasıl bir sonuç oluşturacağını görmemeleri şaşılacak bir şey değil!*" şeklindeki çarpıcı ifadelerle Chicago okulunu ve Milton Friedman ekolünü suçlayarak, krizleri önleyebilmek için yeni bir düzene geçmenin gerekli olduğunu vurgulamıştır (Stiglitz, 2010, 239-274). Neoklasik iktisadı ve Chicago ekolünü ciddi olarak eleştiren Stiglitz, bununla da yetinmemiş ve görüşlerini "*Eğer ABD [toplumu] ekonomisini düzeltmek istiyorsa, iktisat öğretilerini reforme ederek işe başlanmalıdır!*" ifadeleriyle, ana-akım iktisat öğretisini de suçlayacak derecede ileri düzeye taşımıştır (Stiglitz, 2010, 238). Bu ifadelerde "*yeni bir düzen*" ya da "*iktisat öğretilerini reforme etmek*" ifadeleri ile Stiglitz'in neyi kastettiği, maalesef, açık değildir (Stiglitz, 2010, 238-239).

Rapor, uluslararası makro ve finansal ilişkileri de analiz ederek, krize sürüklenişteki hataları saptamakta, sona doğru da bu hataların düzeltilmesi için alınması gerekli önlemleri önermektedir. Rapor'da, makroekonomi alanında likidite bolluğu ve merkez bankalarının bu bolluğun önüne geçememesi sonucunda emlak ve diğer aktif fiyatlarındaki aşırı yükselişi, riskli ipotek işlemleri krizinin nedeni olarak ileri sürülmektedir. Bu noktada piyasalar özgün çalışmış ve işlevini yerine getirmiş olsa idi, düşük maliyetli kredilerin yoksul kesimleri perişanlığa sürüklemek yerine, verimliliği artırabileceği Rapor'da ileri sürülmektedir. Piyasaların düzgün çalışmadığı görüşünde ise, ekonomik doktrinlerin bireylerin rasyonel davranarak uygun işlemlere yöneldiği, bu nedenle piyasa işleyişine kamusal müdahalelerin piyasa dengesini bozacağı yönündeki yanlış felsefenin olumsuz etkisinden söz edilmektedir.

Rapor'da, küreselleşme ile oluşan sosyal adaletsizlikten söz edilerek, krizin oluşumunda bölüşüm adaletsizliğinin rolü de irdelenmiştir. Küreselleşmenin ekonomiler arasında olduğu kadar, ekonomiler içinde de önemli gelir farklılıkları oluşturduğu belirtilerek, oluşan farklılıkların finansal genişlemedeki rolü üzerinde durulmuştur. Finansal avantajlar sağlayarak bir ekonomiye yabancı sermaye çekmenin iki kanaldan dağılım adaletsizliği yaratabileceği ve böylece oluşan ekonominin finansal araçlara talebi yükselterek olası balonlar için uygun ortam hazırladığı vurgulanmaktadır. Rapor'da, bir ülkeye yabancı sermaye

girişi sonucunda gelir dağılımının bozulması şu iki nedene bağlanmaktadır. Bir defa, yabancı sermaye alan bir ekonomide faktör piyasasında gelir dağılımı olumsuz etkilenir. İkinci olarak da, kamu kesiminin küçültülmesi sonucunda kamusal hizmetlerden yararlananlar aleyhine olumsuz gelir dağılımı gerçekleşir. Rapor'da, her iki durumda da finansal araçlara talebin yükselerek balonlar oluşumuna yol açabildiği ileri sürülmektedir.

* * *

Yoğun çaba ve işbirliği sonucunda oluşturulmuş raporda, krizin nedenleri ile ilgili çözümlenmeler sistem içi tutularak, yeni bir şey ortaya konulmamıştır. Bu yazının konusuna dahil olmamakla birlikte şu kadarını belirtmek yerinde olur ki, kriz tanısının yeterli olmadığından hareketle, iddia edildiği üzere, Rapor'da gelecek dönem krizlerini önleyebilecek güçte önerilerin geliştirilememiş olduğunu düşünmek yanlış olmaz. Nitekim iki derin kriz yaşamış ve aletsel düzeyde iktisat öğretisinde hayli yol almış olan ana-akım iktisat, üçüncü krizi önleyememek bir yana, öngörememiştir bile. Geçmişten alınan dersler, sadece son kriz ertesi politikalarda biraz yol gösterici olabilmiştir. Şöyle ki, 1929 Krizi sonrasında FED'in taşınması da bahane edilerek tüm banka işlemlerinin durdurulmasının krizi derinleştirmesine sebep olduğunu ileri süren Friedman'ın görüşleri doğrultusunda bu kez piyasalar paraya boğuldu. Buna rağmen kriz devam etmekte, hatta ikinci dip yapma olasılığı gibi konular tartışılmaktadır.

Bu konuda sistem içi ve kısır görüşler üretmiş olmaktan dolayı salt Stiglitz'i ve çalışma arkadaşlarını sorumlu tutmak yanlış olur. Sistemik olarak baktığımızda, Rapor'un hazırlanması kararını veren organın konumu ve bu organın atayacağı akademisyen de belli iken, sonucun elimizdeki rapordan çok da farklı bir şey olmasını beklemek bir hayli iyimserlik olur. Nitekim kriz sonrası hemen hepsi Nobel ödüllü ünlü akademisyenlerin tümü aynı yolu tutmuş, hatta birbirini suçlarken de kendileri aynaya bakmaya yönelmemişlerdir. Söz konusu akademisyenler dünyasında ufak bir gezinti de bize genel görünümü verebilmektedir. Kapitalist dünyanın ünlü akademisyenleri, meslektaşlarını krizleri öngörmemekle eleştirmekte, fakat kendi konumlarını irdeleyememekteler. Bu konuda birkaç örnek vermek gerekirse, 2001 yılı Nobel Ödülü sahibi **George A. Akerlof** son kitabında günümüzün en ünlü parasal iktisatçılarından **Milton Friedman**'in dahi son ana kadar Keynesçi olduğunu ve Keynes politikaları ile krizlerin önlenmiş olduğunu ileri sürdüğünü açıklamıştır (Akerlof & Shiller, 2009, viii). Princeton Üniversitesi profesörlerinden ve Nobel Ödülü sahibi **Paul Krugman** da yine aynı derecede çok ünlü bir başka akademisyenin, **Robert Lucas**'ın da geçtiğimiz yakın zamana kadar kriz sorununun mak-

roekonomi politikalarıyla çözülmüş olduğunu, bundan sonra gelişme ve büyüme sorunlarına dönülmesi gerektiğini vurguladığını yazmaktadır (Krugman, 2009, 9). Halen FED Başkanı olan **Ben Bernanke**'nin dahi, öğretim üyeliği döneminde, makroekonominin kriz sorununu çözdüğünü ve bundan böyle ufak dalgalanmalar dışında kapitalist sistemin sorunsuz seyredeceğini ileri sürmüştür (Krugman, 2009, 10). Sözü edilen ünlü ve Nobel Ödülü sahibi akademisyenler 1990'lar da umutvar söylemlerini geliştirirken bile, lider ülkelerden Japonya'dan derin kriz sinyalleri geliyordu. **Krugman**, kriz üzerine yazdığı kitabının 1999 baskısında, yaşanan pembeliklerle avunulmaması gerektiğini, eğer ciddi önlemler alınmaz ise, geleceğin acı deneyimlere sahne olacağını da belirtmiş olmakla beraber, ne sistem sorununa değinmiş, ne de olası krizlerin önlenmesi için ne tür önlemlerin alınması gerektiği konusunda bir ipucu vermiştir (Krugman, 2009, 30-55). Buna karşın, **Akerlof** ise, yaşanan krizlerin ekonomik ajanların "*hayvansal dürtüleri*"nin bir sonucu olduğunu ileri sürmekten çekinmemiştir. **George A. Akerlof** ve **Robert J. Shiller**, yazmış oldukları 2009 tarihli *Animal Spirits* adlı eserlerinde, ekonomik krizlerin piyasa ajanlarının hayvansal dürtülerinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını açıkça belirterek, söz konusu hayvansal dürtülerin frenlenebilmesi için de devletin "*müşfik baba*" rolünü oynaması, ekonomi üzerinde çok baskıcı olmaması, buna karşın piyasaları aşırı derecede serbest de bırakmaması gerektiği gibi orta yolu seçmeyi yeğlemişlerdir (Akerlof & Shiller, 2009). Adı geçen ünlü ve Nobel sahibi akademisyenler, ne "*birey-sistem*" analizine girmişler, ne de "*kriz dinamikleri-sistem*" ilişkisine yer vermişlerdir. Böylece, kapitalist krizler için den her geçişte bile, sistemle ilgili hiçbir gerçek algılama ve öğretisi sağlanmadan, krizlerin sorumluluğu bazen kamusal ajanların hatalarına, bazen hırslı bireylerin davranışlarına, bazen de ekonomik ajanların küreselleşmeye tam uyum sağlamaması vs. gibi nedenlere bağlanarak, her seferinde gerek sistemik işleyiş tarzının, gerekse birey davranış modellerinin oluşumundan sistem masum tutulmuştur. Burjuva akademisyenin görevi de bundan öte olamaz!

KAYNAKLAR

- Akerlof, G. A. & R. J. Shiller (2009), *Animal Spirits*, Princeton University Press, Princeton.
- Krugman, P. (2009), *The Return of Depression Economics*, W.W. Norton & Co., New York.
- Lowenstein, R. (2010), *The End of Wall Street*, Penguin Press.
- Stiglitz, J. E. (President of the Commission) (2010), *The Stiglitz Report*, The New Press.
- Stiglitz, J. E. (2010), *Freefall*, W.W. Norton & Co., New York.